

Aniq fanlar

DRONLARDAGI ALOQA XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA MASHINALI O‘QITISH ALGORITMLARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI.

Rivojiddinov D.B., Turan International University asistenti

Qurbanov B.B., Turan International University asistenti

*Axmedov A.G., Turan International University asistenti, Namangan Davlat
universiteti doktoranti.*

E-mail: doniyor_rivojiddinov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12747782>

Annotatsiya - Mazkur maqolada dronlardagi aloqa xavfsizligini ta‘minlashda mashinali o‘qitish algoritmlari SVM, CNN ML, RNN, CRNN yordamida dronni aniqlash. LSTM UAVlar yordamida nosozliklarni aniqlash va UAV ma‘lumotlarini tiklash va axborot xavfsizligini ta‘minlashni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar - ML, UAV, drone, SVM, CNN, RNN, CRNN, LSTM.

KIRISH

Dronlar bo‘lgan ehtiyojning ortishi dron sanoati rivojlanishiga olib keldi. Shu bilan dronlarni boshqarish ilovalari, aloqa kanallariga hujumlar soni ham ko‘payib bordi. Dronlar turli sohalarda madsadli foydalanib kelinmoqda. Bu sohalarning soni kundan kunga oshmoqda, jumladan:

- geodeziya ishlari (kartografiya, ob‘ektlar va relyefning 3D modellarini yaratish);
- xavfsizlik patruli (o‘rmonda, suv havzalarida, borish qiyin bo‘lgan joylarda qidiruv-qutqaruv ishlari haqida ketmoqda);
- favqulodda vaziyatlar (yong‘inlar, favqulotda xolatlarda, dronlar xavf manbalarini aniqlashga yordam beradi va ularni bartaraf etishda yordam beradi);

- turli xizmatlarning kundalik monitoringi (masalan, o‘rmon holatini, o‘simliklarning zichligini, zararkunandalarning tarqalishini kuzatish);
- yo‘l qoidalari buzilishini dronlar yordamida aniqlash;
- jinoyatchilarni ta‘qib etish;
- qishloq xo‘jaligi ishlari va kuzatuvni amalga oshirish;
- jangovar harakatlar (muhandislar jangovar harakatlarda faol foydalaniladigan harbiy dronlarning texnik xususiyatlarini yaxshilash ustida ishlashni davom ettirmoqdalar) va boshqa sohalarda keng qo‘llanilmoqda.

Dronlardan foydalanish sohasi ortib borgani sari uning xavfsizligiga bo‘lgan tahdidlar ham ortib bormoqda. Dronlarda resurslarni cheklanganligi muammosi sababli dron aloqasida shifrlash ideal yechim emas. Dron aloqasida kata hajmdagi ma’lumotlar almashinuvi bilan murakkab algoritmlar yordamida shifrlash ma’lum miqdorda hisoblash uchun quvvatni talab qiladi. Shunday ekan dronlarda aloqa kanallari xavfsiligini ta’minlashda boshqa yondashuvni talab qiladi. Dron ilovalarida ML(Machine learning – mashinali o‘qitish)dan foydalanish xavfsizlikka boshqacha yondashuvni taqdim etadi. Mashinali o‘qitish odamlarning o‘rganishiga taqlid qilish uchun ma’lumotlar va algoritmlardan foydalanishga qaratilgan sun’iy intellekt tizimi bo‘lib uning aniqligi boshqichma-bosqich oshib boradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki dronlar ilovalarida va boshqaruvida MLga asoslangan algoritmlarni qo‘llash kelajakda xattoki dronlarning mustaqil tarzda parvoz etishiga ham zamin yaratishi mumkin. Shu bilan bir qatorda dronlarni tezkor trayektoriyasini o‘zgartirish samarali amalga oshiriladi va dronlarda hech qanday silkinish yoki titroqlarsiz silliq harakat qilishga imkon beradi. Shuningdek ML algoritmlaridan foydalanish turli dronlar ilovalari va domenlarga foydaliroqdir. Jismoniy xavfsizlik yondashuvlari, ruxsatsiz dronlarni aniqlash yoki ruxsat etilmagan dronlarni ruxsatsiz xududda xarakatlarini aniqlashda qo‘l keladi. Dronlar boshqarishda ML algoritmlaridan foydalanish dronlar sanoatida keskin burilish yasaydi.

Dronlarda ML algoritmlaridan foydalanish bu dronlarni samarali aniqlashda qo‘l keladi. Biz dastlab dronlarni aniqlashda ML algoritmini ishlatmaydigan an’anaviy yondashuvlarni ko‘rib chiqamiz. Dronlarni aniqlash uchun ML algoritmlaridan foydalanmaydigan ba’zi an’anaviy texnikalar mavjud. Eng ibtidoiy texnika bu radar yordamida dronlarni aniqlashdir. Radar yordamida aniqlash juda qimmat va u faqat katta ob’yektlarni aniqlash uchun ishlatilishi mumkin. Dronlarni aniqlash uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan yana bir model Light Detection and Ranging (LiDAR - lazer bilan tasvirlash, aniqlash va diapazonni o‘zgartirish) dan foydalanishdir. LiDAR lazer nurini ob’jekt tomon yuboradi va ob’jekt bilan to‘qnashgandan keyin qaytib kelgan nurlarni tahlil qiladi. Biroq, LiDAR aniqlash uchun juda qimmat usul bo‘lib, iqlim sharoitlariga juda zaifdir. Bundan tashqari, bu usullar noto‘g‘ri natijalar berishi mumkin, bu esa resurslarning isrof qilinishiga olib keladi.

MUHOKAMA

Quyida dronlarni aniqlashda ML algoritmlarini qo‘llanilishini ko‘rib chiqamiz:

- **SVM** va **CNNML** algoritmlari yordamida dronni aniqlash;
- **RNN** va **CRNN** yordamida dronni aniqlash;
- **LSTMUAV**lar yordamida nosozliklarni aniqlash va UAV ma’lumotlarini tiklash;

Ushbu usullardan foydalanish an’anaviy usullardan samarali va foydaliroqdir. Bu usullarni tahlil qilib chiqamiz.

SVM(Support Vector Machine - Qo‘llab - quvvatlash Vektor Mashinasi) va **CNN**(Convolutional Neural Network -Konvolyutsion Neyron Tarmoqlari) ML algoritmlari yordamida dronni aniqlash radarni aniqlashda an’anaviy radarlarni aniqlash usullari bilan bog‘liq turli aniqlash va tasniflash muammolarini hal qilish uchun ishlatilishi mumkin. Aniqlangan ob’yektlarni dronlar yoki qushlar sifatida tasniflash uchun turli xil SVM modellarini ko‘rib chiqiladi, foydali yuk yoki rotorlar soniga qarab har xil turdagi dronlarni tasniflanadi. Ushbu modellar sinov ma’lumotlarida yuqori aniqlikni (90%)dan yuqori natijani ko‘rsatdi. Shovqinni

aniqlash uchun qo‘llab quvvatlash vektor mashinasi (SVM) va konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) yordamida dronni aniqlashning samarali modeli Biroq, SVMga asoslangan modellar faqat chegaralangan chegaralari bo‘lgan kichik ma’lumotlar to‘plamlari uchun mos keladi. Taklif etilayotgan modelda bir nechta tinglash tugunlari va boshqaruv markazidan foydalaniladi. Tinglash tugunlari himoyalangan hududni o‘rab turgan doira bo‘ylab joylashtirilgan. Dron tovushini aniqlash uchun tinglash tugunlariga mikrofon o‘rnatilgan. Aniqlangandan so‘ng, har bir kvadrat uchun modullar hisoblab chiqiladi va keyingi baholash uchun boshqaruv markaziga yuboriladi. Boshqaruv markazida SVM o‘rnatilgan. SVM - bu kirish vektorlarini yuqori o‘lchamli xususiyat maydoniga joylashtirish orqali kerakli ob’yektlar o‘rtasida tasniflashda yordam beradigan nazorat qilinadigan tasniflagichdir. Bu klassifikator kadrlar naqshini va boshqaruv markaziga yuboriladigan tovushni chizadi va dron aniqlangan yoki aniqlanmaganligini aniqlaydi. Simulyatsiya natijalari SVM algoritmi dronlarni aniqlashda CNNga qaraganda samaraliroq ekanligini ko‘rsatadi. Biroq, asosiy cheklov shundaki, bu algoritmlar shovqin bilan bog‘liq muammolarga ega bo‘lib, natijalarni mos kelmaydigan qiladi. **(1-jadval)**

RNN(Recurrent Neural Networks- Rekursiv Neyron Tarmog‘i) va **CRNN** (Convolutional Recurrent Neural Networks- Konvolyutsion Takrorlanuvchi Neyron Tarmoqlari) yordamida dronni aniqlash. Ma’lumotlarga kirishda identifikatsiya muammosi uchun noma’lum (atrofdagi tasodifiy shovqinlar), dron yoki dron emasligini aniqlash muammosi uchun amalga oshirildi. Tajriba ikki toifaga bo‘lingan, birinchisi, dronlarni aniqlashga qaratilgan va ikkinchisi, ularni turiga qarab identifikatsiyalashga qaratilgan. Aniqlash muammosi baholandi va mavjud na’muna bilan taqqoslandi va eslatib o‘tilgan algoritmlar ularning aniqligi, eslab qolish ko‘rsatkichlari va modelni o‘rgatish va sinab ko‘rish uchun zarur bo‘lgan hisoblash vaqti asosida taqqoslandi. Dron shovqinlaridan foydalangan holda chuqur o‘rganish usullari dronlarni aniqlashda kata samaradorlikni ko‘rsatadi. CNN va CRNN algoritmlari aniqlash va identifikatsiya qilishda RNN dan sezilarli darajada ustundir.

CNN CRNNga qaraganda yaxshiroq ishlash ko‘rsatgan bo‘lsada, unumdorlikdagi farq ahamiyatsiz edi, va CRNN o‘qitish uchun ancha kam vaqt talab qildi, bu esa uni eng yaxshi tanlovdir. Natijalar istiqbolli bo‘lsada, bunday tadqiqot uchun ma‘lumotlar to‘plami faqat sun‘iy ravishda yaratilishi mumkin, bu uning ishonchliligini pasaytiradi va dronning o‘ziga xos turini aniqlash ham mumkin emas. RNN CNN bilan solishtirganda yuqori ko‘rsatkichlarga erishganini ta’kidlash kerak. **(1-jadval)**

LSTMUAVlar yordamida nosozliklarni aniqlash va UAV ma‘lumotlarini tiklash. Harbiy va mahsulot yetkazib berish kabi muayyan muhim ilovalar uchun ishlatiladi. Shu sababli, UAVlarda ma‘lumotlar uzatishni o‘ta ishonchli qilish uchun ma‘lum bir mexanizmni qo‘llash zarur. Bundan tashqari, ma‘lumotlarni uzatishning kechikishi ham minimal bo‘lishi kerak. Resurs cheklanganligi sababli, UAVlar saqlash uchun real vaqtda ma‘lumotlarni bulutli serverlarga uzatishi kerak. Pioneer LSTM yordamida kechikishni minimallashtirish va ma‘lumotlar ishonchliligini oshirish yo‘nalishida ishlaydi. LSTM tarmoqlari - bu ba’zi maxsus xususiyatlarga ega bo‘lgan RNN tarmoqlarining maxsus turi. RNN orqali LSTM ning asosiy xususiyati uzoq vaqt davomida xotirada axborotni saqlay oladigan “xotira xujayrasi”ning mavjudligidir. Taklif etilayotgan modelda, birinchi navbatda, dron ma‘lumotlarining fazoviy vaqt xususiyatlarini ajratib olish uchun LSTM yordamida regressiya modeli quriladi. Bu kuzatilayotgan parametrlar yoki xususiyatlarni baholash uchun amalga oshiriladi. Bu model yordamida havodagi sensorlar orqali UAVning hozirgi munosabati va holatini sezish uchun burilish burchagi, balandlik, ko‘rsatilgan havo tezligi va boshqalar kabi 11 xil parametr yoki xususiyatlar to‘plamidan foydalanadi. CRNN o‘qitish uchun ancha kam vaqt talab qildi, bu esa uni eng amaliy tanlovga aylantirdi. **(1-jadval)**

NATIJA

1-jadval.

Dron aloqa xavfsizligi uchun ML asosiy ilovalarining afzalliklari va kamchiliklari haqida qisqacha ma‘lumot.

Asosiy yondashuvlar	Afzalliklari	Kamchiliklari	An’anaviy yondashuvlarga nisbatan afzalliklari
SVM va CNN	Yuqori hisoblash tezligini qo‘llab-quvvatlaydi va tejamkor hisoblanadi	Orqa fonda kiruvchi shovqinlar natijalarni bir-biriga zid qiladi	Samaradorlik
RNN va CRNN	Modelni tayyorlash vaqti juda kam va yuqori aniqlikni beradi	Bunday katta ma’lumotlar to‘plamini yaratish sun’iy ravishda juda qiyin	Identifikatsiya, tasniflash dron turlari
LSTM	Ma’lumotlarni ketma-ket saqlaydi, shuning uchun ma’lumotlar olishning kechikishi juda kam	Ma’lumot fayl bo‘lganda uzatishdagi kechikish juda katta	Kechikishni minimallashtirish, Ma’lumotlar ishonchliligi

XULOSA

Ushbu maqolada ruxsat etilmagan xududlarda dronlarni aniqlashni an’anaviy usullari, radarlardan va LiDAR(lazer bilan tasvirlash, aniqlash va diapazonni o‘zgartirish)dan foydalanish usullarini tahlil etildi. Shu bilan bir qatorda Dronlarni

aniqlashda ML algoritmalari(SVM, CNN, RNN, CRNN, LSTM)dan foydalanish samaradorligini tahlil qilindi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Alvarado, Ed (3 May 2021). "237 Ways Drone Applications Revolutionize Business". *Drone Industry Insights*. Archived from the original on 11 May 2021. Retrieved 11 May 2021.
2. Wikipedia contributors, “Machine learning — Wikipedia, the free encyclopedia,” 2020.
3. M. Bensalem, S. K. Singh, and A. Jukan, “On detecting and preventing jamming attacks with machine learning in optical networks,” in 2019 IEEE Global Communications Conference (GLOBECOM). IEEE, 2019, pp. 1–6.
4. T. Zeng, O. Semiari, M. Mozaffari, M. Chen, W. Saad, and M. Bennis, “Federated learning in the sky: Joint power allocation and scheduling with uav swarms,” in ICC 2020 - 2020 IEEE International Conference on Communications (ICC), 2020, pp. 1–6.
5. N. Jeong, H. Hwang, and E. T. Matson, “Evaluation of low-cost lidar sensor for application in indoor uav navigation,” in 2018 IEEE Sensors Applications Symposium (SAS). IEEE, 2018, pp. 1–5.